

Ədalət TAHİRZADƏ

**“KİTABİ-DƏDƏ QORQUD”UN
FACİƏSİ**

(Təkmilləşdirilmiş 2-ci basqı)

“ÇAPAR” YAYINLARI

BAKİ - 2023

NAŞİR:

Yusif İLHAMOĞLU

DİZAYNER:

Xəyal DANYAL

Ədalət TAHİRZADƏ.

“Kitabi-Dədə Qorqud”un faciəsi.

(Təkmilləşdirilmiş 2-ci basqı).

Bakı: “Çapar” yayınları, 2023, 52 səh.

Bu əsər Leninin qurduğu Sovet dövlətinə və Sovet İttifaqı Kommunist Partiyasına (SİKP) başçılıq edən İosif Stalinin, SİKP MK Siyasi Bürosunun üzvləri Anastas Mikoyan və Lavrenti Beriyanın fəal iştirakı ilə keçmiş Sovet İttifaqı rəhbərliyinin qədim söz incimiz, Oğuz babalarımızın igidlik və bahadırlığından danışan “Kitabi-Dədə Qorqud” abidəsini biryolluq məhv etmək üçün Azərbaycan və Türkmənistanda Mircəfər Bağirov və Suxan Babayevin əli ilə bu dastanı yasaqlamasının və kommunist alim və yazıçıları cəlb etməklə ona qarşı necə amansız təbliğat kampaniyası təşkil etməsinin, əsəri siyasi terrora, repressiyaya uğratmasının tarixinə həsr edilib.

Kitabça ali və orta məktəb müəllimləri, elmi işçilər, doktorantlar, magistrantlar, tələbələr və şagirdlər üçün nəzərdə tutulub.

İSBN 978-9952-551-24-2

© Ədalət TAHİRZADƏ

İNDİKİ NƏŞRƏ ÖN SÖZ

2002-də Ali Diplomatiya Kollecinə (indiki Bakı Avrasiya Universitetində) çalışmaqda yanaşı, orta məktəb şagirdlərinə ali məktəbə hazırlayan “Şirvan” hazırlıq kursunda da dil-ədəbiyyat müəllimi işləyirdim. Ədəbiyyat dərslərində “Kitabi-Dədə Qorqud” (KDQ) dastanını keçərkən 1951-ci ildə Sovet hakimiyyətinin onu yasaqlaması və bu yasaqlamanın başlıca səbəbləri, təşkilatçıları və nəticələri, eləcə də dastanın nəşrində iştirak etmiş adamların başına gətirilən müsibətlər haqqında şagirdlərə geniş bilgi verirdim. Bu mövzu ilə yaxından maraqlanan “Şirvan”ın rəhbərləri *Rəhim Rəhimli* və *Xanlar Həsənli* indiyədək yazdıqlarımı bir yerə yığıb şagirdlər üçün yardımçı oxu kitabı şəklində ortaya qoymağı təklif etdilər. Əlbəttə, razılaşdım, çünki bu dostlarım həm də “Kür” adlı nəşriyyat işlədirdilər və kitabı pulsuz nəşr etməyə söz verdilər. Onlar 2002-də kitabı 1000 nüsxə çıxardılar. 100 nüsxə mənə verdilər, yerdə qalan tirajı isə çap xərcini ödəmək üçün satışa qoydular. Beləcə, həmin tarixdə “Dədə Qorqud”-un və “Dədə Qorqud”çuların müsibəti haqqında Azərbaycanda ilk kitab işıq üzü gördü.

O çağdan artıq 20 il keçib. 32 səhifəlik kitabça elə o zaman az vaxt içində satılıb qurtardı. Dost-tanışlara bağısladıqdan sonra özümdə cəmi bir nüsxə qalıb. Ədəbiyyat müəllimlərinə, tələbə və şagirdlərimizə indi də faydalı olacağını düşünən “Çapar”çı dostlarım *Dilqəm Əhməd* və *Yusif İlhamoğlu* onu “Çapar” yayını kimi yenidən nəşr etməyi məsləhət gördülər, mən də, söz yox ki, ikiəlli razılaşdım.

Oxucum “Kitabi-Dədə Qorqud” un yasaqlanması tarixçəsi ilə incəliklə tanış olacaq. İlk nəşrin mətnində ciddi dəyişiklik etməyə ehtiyac duymadım, ancaq bəzi faktları dəqiqləşdirdim və bəzilərinin yozumunu genişləndirdim. Bir məsələyə isə yer vermədən yan keçmək mümkün deyil – bu, Sovet hakimiyyətinin öz tabeliyindəki xalqların, o sıradan türklərin keçmişinə və milli-mənəvi dəyərlərinə qarşı yürütdüyü qeyri-insani rəftara Azərbaycan siyasi mühacirətinin münasibətidir. Fikrimizcə, həmin münasibətin ən ümumiləşdirilmiş ifadəsi görkəmli siyasi xadim *Mirzəbala Məhəmmədzadə*’nin (1898-1959) İstanbulda çıxan “*Komünizmə Karşı Mücadele*” qəzetinin 1 aprel 1952-ci il tarixli 33-cü sayında dərc edilmiş “Dədə Qorqud və kommünizm” adlı məqaləsində öz əksini tapıb. (Məqaləni İstanbul kitabxanalarında üzə çıxararaq mənə göndərmiş *Dilqəm Əhməd*’ə dərin minnətdarlığımı bildirirəm). Azərbaycan oxucusu üçün maraqlı olacağını nəzərə alaraq həmin məqalənin mətnini qısaltmadan, ancaq çağdaş imlamızın tələblərinə uyğunlaşdıraraq aşağıda təqdim edirəm:

“Sovet işğalı altında inləyən bədbəxt Azərbaycanda işğal ordusunun tədhiş¹ və propaqanda² şəbəkəsindən başqa bir şey olmayan və əzasi³ yüzdə 90 nisbətində qeyri-türklərdən ibarət olan Azərbaycan kommünist partiyasının son qurultaylarından birində G.P.U.-dan⁴ yetişmə rus nökrəri [Mircəfər] Bağırov’un təklif və tələbi üzərinə “Dədə Qorqud” un qanun xaricində elanına qərar verilmişdir.

¹ Dəhşətəsalma; terror.

² Təbliğat.

³ Üzvləri.

⁴ Rusca “Государственное Политическое Управление” (“Dövlət Siyasi İdarəsi”) adının qısaltmasıdır. Bu qurum Sovetlər Birliyində siyasi terrorun təşkilatçısı və idarəedicisi idi.

Türkiyəli türk şair və ədiblərin, Türkiyə türkcəsi ilə əsər yazmış olan müəlliflərin və bütün türklüyü maraqlandıran mövzular üzərində çalışmış olanların qanun xaricində elanından və onların yerinə qatı millətçi rus ədib və şairlərinin əsərləri alındıqdan sonra “Dədə Qorqud”a dözülməzdi, çünki “Dədə Qorqud” hekayələrində Azərbaycan türklüyünü, Anadolu və Türkiyə ilə birlikdə, heç olmazsa Oğuz türklüyünün müştərək qaynaqlarına doğru sürükləyən sehrli bir cazibə vardır. Fəqət Moskvanın göstərişləri ilə hərəkət edən rus nöqədlərinin rəsmi və açıq məqsədləri bu deyildir. Bağırovun və ondan sonra rusca “Ədəbiyyat qəzetəsi”ndə qələmə sarılan filoloji doktoru **Hacıoğlu**¹ ilə **Quluzadə**² iddia etdiklərinə görə, “Dədə Qorqud”un məktəblərdə oxudulması kommunizm baxımından “siyasi və ideoloji bir yanlışlıq təşkil edir”. Çünki, yenə onlara görə, “Dədə Qorqud” sinif savaşını ələ almır; xanlara və bəylərə qarşı üsyan etmiş “xalq qəhrəmanları”na bu hekayələrdə yer verilməmişdir. Bu hekayələrdə aşağı sınıfdan yalnız bir çobana (Salur Qazanın çobanı) yer verilməmişdir ki, o da “sadiq bir köpək” rolunu oynayır. Bu hekayələrdə “vaxtlarını yağmalarda, ovlarda və akınlarda keçirən Oğuz xanları və Oğuz bəyləri idealizə edilmişdir”.

Bu son cümlə üzərində diqqətlə durulmuşdur. Əvət, “Oğuz xanları və Oğuz bəyləri idealizə edilmişdir”. “Bu etibarladır ki, “Dədə Qorqud” bir xalq düşmənidir” deyilməkdədir. “Xalq düşməni” təbiri istər “Sovetlər Birliyi”ndəki əsir məmləkətlərdə, istərsə bu “Birliyi”in işğalı altındakı Orta Avropada kommunizm düşmənlərinə verilən bir addır. “Xalq düşməni” demək, Sovetlərdəki mənası ilə, kommunizm düşməni, Sovet rejiminin düşməni, hüriyyət və istiqlal əşiqi, milliyətçi deməkdir. “Xalq” təbiri ilə, bizim və bütün mədəniyyət dünyasının anladığı kimi, bir sinfin digər sinif üzərindəki hakimiyyətini rədd edən demokratiya və milliyətin heyəti-ümumiyyəsi qəsd edilmiş deyildir. “Xalq” təbiri kommunistlik mənası ilə kommunist

¹ Prof. Cəfər Xəndan Hacıyev (1910-1961) nəzərdə tutulur.

² Prof. Mirzəəğa Quluzadə (1907-1979) nəzərdə tutulur.

partiyasının diktatorluğunu, geniş mənası ilə də “rusluğunu” və onların hakimiyyətini ifadə edir. “Dədə Qorqud” un rus işğalı altındakı Azərbaycanda “xalq düşməni” olaraq qanun xarici elan edilmiş olması bu baxımdan əhəmiyyət almaqdadır. Halbuki “Dədə Qorqud” 1950 tarixinə qədər Azərbaycanda “xalq ədəbiyyatının ən əski və ən parlaq bir abidəsi” tələqqi ediliyordu¹. Hətta İkinci dünya savaşı sıralarında Bakı Universiteti professorlarından **Dəmirçizadə**² “Dədə Qorqud” mövzusunda “Oğuz türklərinin xanlarını və bəylərini idealizə edən” bir pyes dəxi yazmışdı. Fəqət İkinci dünya savaşından sonra Moskva başqalarının hesabına qazandığı “zəfər” in nəşəsi altında, rus olmayan millətlərə qarşı siyasətini kökündən dəyişdirmək və bu millətləri bir hücumda məhv etmək yolunu tutdu. 1947 ilinin yayında Sovetlər Birliyi Ədəbiyyat Cəmiyyətinin XI ümumi toplantısında rus olmayan millətlərin “çox təhlükəli bir yolda olduqları” meydana çıxarıldı. Latviya, Estoniya, Litva kimi Baltikboyu millətləri “rus kultürü yerinə Qərbi Avropa kultürünə heyran olmaqda” suçlandırıldılar. Ukrayna, Şimali Qafqaz, Azərbaycan, Gürcüstan, Ermənistan və Türkiyə isə “milli keçmişini idealizə və romantizə” etməkdə ittiham edilmişdilər.

Moskva dan belə bir əmr verildi: milli keçmişini, milli iftixarları, tarixi-millî qəhrəmanları idializə edən dastanı və qəhrəmanlıq hekayələri tərk edilməlidir. Bunlar rus olmayan millətlərin ruslarla qaynaşmasına mane olurlar...

Sovetlər Birliyi Ədəbiyyat Cəmiyyətinin 1948 ilinin dekabr ayında toplanan XII ümumi toplantısında **Boris Qorbatov**³ işdə belə söyləmişdi. Onların əmr bərləri⁴ də Qorbatovun bu əmrinə görə ayarlanırlar...

¹ Sayılırdı.

² Prof. Əbdüləzəl Dəmirçizadə (1909-1979) nəzərdə tutulur.

³ Boris Leontyeviç Qorbatov (1908-1954) SSRİ Yazıçılar Birliyinin katibi, RSFSR Ali Sovetinin deputatı, iki dəfə (1948, 1952) Stalin mükafatı laureatı idi.

⁴ Burada: qulbəçələri.

“Dədə Qorqud” bizim və bütün dünyanın anladığı mənada xalq düşməni deyildir. “Dədə Qorqud”, əksinə, xalqımızın milli keçmişini və milli ənənəsini təmsil edən, milli ruhu, milli imanı, milli vicdanı yaşadan və qüvvətləndirən bir əsərdir.

“Dədə Qorqud” Azərbaycan türkünün rus-kommunizm dənizində boğulmasına mane olan bir canqurtaran olduğu üçün hər milli qəhrəman kimi G.P.U. tərəfindən sürgünə məhkum edilmişdir. Fəqət rus-kommunizmin bu şeytani tədbirləri “Dədə Qorqud”un qiymət və əhəmiyyətini bir qat daha yüksəldəcəkdir”.

Bizcə, “Kitabi-Dədə Qorqud”un həm Azərbaycanda, həm də Türkmənistanda “xalq düşməni” elan edilməsinin başlıca səbəbi bundan daha aydın izah edilə bilməzdi. *Mirzəbala Məhəmməd zadə*’nin bu məqaləsi mühacir Azərbaycan aydınının milli dəyərimizə kommunistlərin qəsdini əleyhinə etiraz hayqırtısı idi və tarixi bir bəlgə kimi çox qiymətlidir.

01.01.2023

İLK NƏŞRƏ ÖN SÖZ

Kommunist Partiyası 1951-in 24 mayında Azərbaycanda, 14 avqustundasa Türkmənistanda Oğuz türklərinin şərəfli keçmişini əks etdirən qədim “Kitabi-Dədə Qorqud”a ölüm hökmü oxudu. Stalin-Mikoyan-Beriya üçlüyü istənilən ağaya və istənilən məzhəbə qulluq göstərməyə hazır olan qorxaq, məsləksiz və rəzil yerli başçıların əliylə bu hökmü gerçəkləşdirməyə çalışdı.

1991-in sonunda “*Kəndi əslim, kəndi köküm söyməyim yox!*” “*Kitabi-Dədə Qorqud*” da “*xalq düşməni*” çıxmışdı...” adlı geniş bir məqalə yazaraq kommunistlərin qədim söz abidəməizə necə divan tutduğunu açıqladım və yazını “Yeni fikir” qəzetində (12, 19, 26 dekabr 1991; 10 yanvar 1992) dərc etdirdim. Baş redaktor, professor Kamil Vəli Nərimanoğlunun sifarişiyə 1997-də “*Kitabi-Dədə Qorqud*” Ensiklopediyası” üçün dastanın faciə tarixini ümumi şəkildə araşdırdım və bu zaman onun Türkmənistanda da necə yasaqlanmasını incələdim. KDQ-nin 1300 illiyi Bakıda qeyd edildiyi çağda “Azadlıq” qəzetində (21 may 1999) “*Kitabi-Dədə Qorqud*”un *faciəsi*” adlı bir məqaləm də çıxdı.

Çox təəssüf ki, “*Kitabi-Dədə Qorqud*”un repressiya tarixindən həm müəllimlərimizin, həm də tələbə və şagirdlərimizin, bütövlükdə götürsək indiki nəslimizin qətiyyəən xəbəri yoxdur, çünki istər ali, istərsə də orta məktəb dərsliklərində bu barədə heç nə yazılmayıb. Bu boşluğu doldurmaqçün əlinizdə tutduğunuz bu kitabçanı oxucularımıza ərmağan etməyi qərara aldıq. Bu əsər nəşrə hazırlanarkən “Yeni fikir” və “Azadlıq” qəzetlərində çıxmış məqalələrin ümumi

mətnində ciddi düzəlişlər aparıldı və o, demək olar ki, yenidən işləndi. İnanmaq istərdik ki, bu kitabça xüsusən əski ağız ədəbiyyatımızı övladlarımıza sevə-sevə öyrədən əməksevər ədəbiyyat müəllimlərimizin əlindən tutacaq.

Mənimlə az qala eyni gündə dünyaya gəlmiş bu nəhs yaşdımın – “Dədə Qorqud” faciəsinin indiyədək gizlədilmiş tarixini öyrənərkən hökmdar qılıncı qarşısında belə vicdanına xəyanət etməmiş Azərbaycan oğullarıyla üzləşəndə, adı çəkilən zaman milyonlarca insanın qorxudan tir-tir əsməyə başladığı amansız cəlladlara hətta o ağır illərin özündə də baş əyməmiş, özünü el mənəviyyəti yolunda şəhid etməyə hazır olmuş, bununla “Kitabi-Dədə Qorqud”un ölüm cəzasını 6 il həbsə dəyişdirməyi bacarmış və bir çox mənəvi dəyərlərimizi də ölümdən qurtarmış ərđəmli Azərbaycan alimlərinin varlığını görəndə köksüm dolusu öyünmüş, ürəyim dolusu sevinmişəm. Oğuzları söyərsə onu əsirlikdən buraxacağına söz vermiş gavur Təkurun qarşısında “Kəndi əslim, kəndi köküm söyməyim yox!” söyləyərək ölümü şərəfsiz yaşayışdan üstün tutmuş bahadır Oğuz ərəni Qazan xana bənzətdiyim həmin dəyərləli kişilərin – Azərbaycan Elmlər Akademiyasının həqiqi üzvü *Həmid Araslı*’nın [1909-1983] və Azərbaycan Elmlər Akademiyasının müxbir üzvü *Əbdüləzəl Dəmirçizadə*’nin [1909-1979] xatirələrinə bağışlayıram bu yazını.

20 iyul 2000.

“AMANSIZLIQLA İFŞA ETMƏK VƏ DİVAN TUTMAQ LAZIMDIR!”

*Özüniüz necəsinizsə
o cür də idarə edirsiniz;
başcınız öz içərinizdəki adamlardan çıxır.*

Məhəmməd peyğəmbər

“Kitabi-Dədə Qorqud”u tarixin hansı dönəmində, necə aradan götürdülər ki, onu qorumağa Azərbaycan ziyalısının gücü çatmadı? Bu sorğuya düzgün cavab verə bilməkçün gəlin həmin dövrün ictimai-siyasi durumuna birlikdə göz yetirək.

1951. Faşist *Hitler*’i yenən, məğlub edən faşist *Stalin* kainatların Yaradıcısı olan gerçək ALLAHa qarşı müharibə elan etmiş allahsız KOMMUNİST imperiyasının şeriksiz *Baş Allah*’ına çevrilib – onun ağzından çıxan hər cümlə, hər söz Qur’an ayəsi kimi əzbərlədilərək ölkənin qanunvericilik aktları yerinə işlədilir, milyon-milyon insanın taleyini onlar həll edir. *Ən Ulu Allahlar*’la – *Marks* və *Engels*’lə *Ulu Allah*’ın – *Lenin*’in birgə yaratdığı çoxallahlı KOMMUNİZM DİNİ’ni – ona iman gətirməyənləri, münafıqləri, müşrikləri və şəkakları nəsillikcə ucdantutma qırdıran, varlanmağı cinayət sayan, xüsusi mülkiyyəti və ticarəti lənətləyən, özünün ehkamlarına uyğun gəlməyən bütün düşüncələri küfr sayaraq yasaqlayan bu qansevər və ölümsevər dini *Baş Allah* ikinci dünya savaşından sonra bir çox dünya ölkələrində də yaymağa başlayıb. *Baş Allaha PƏRƏSTİŞ*, *xırda allahlar*’a (Siyasi Büro üzvlərinə), yerli *kahin*’lərə

İÇİNDƏKİLƏR

İndiki nəşrə ön söz	3
İlk nəşrə ön söz	8
“Amansızlıqla ifşa etmək və divan tutmaq lazımdır!”	10
Kahin buyuruq quludur	19
“Partiya qayğısının yeni parlaq bir ifadəsi”	26
“O, kimdir elə?!”	34
“Kitabi-Dədə Qorqud”un Türkmənistanda da yasaqlanması	39
Polad sınımaz, əyilməz	44

Ədalət Şərif oğlu TAHİRZADƏ.
“Kitabi-Dədə Qorqud”un faciəsi.
(Təkmilləşdirilmiş 2-ci basqı).
Bakı: “Çapar” yayınları, 2023.